

УДК 347:378.634(477.7-250д)

Є. О. Харитонов

ШКОЛА ЦИВІЛІСТИКИ В ОНЮА — НУ ОЮА: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Дослідження питань формування та розвитку вітчизняних правових шкіл має значний теоретичний та практичний інтерес, оскільки відповідей, які на них будуть отримані, залежить встановлення тенденцій трансформацій вітчизняної правової доктрини, а відтак і концепції права у цій галузі.

Варто зауважити, що до деяких із зазначених питань уже зверталися вітчизняні науковці. Проте, якщо, наприклад, Київській чи Харківській школам цивілістики присвячені спеціальне видання [5; 11; 12], то інші цивілістичні школи (у тому числі, Одеська) поки що привертали менше уваги дослідників. Зазначене й зумовлює доцільність звернення до теми, заявленої у заголовку статті.

Приступаючи до розгляду питань, які є предметом цього дослідження, передусім варто визначитися щодо ключових, на мою думку, понять, котрі тут вживаються: цивілістика, традиції, новації.

Отже, стосовно терміно-поняття «цивілістика». У довідкових виданнях вона визначається як галузь юридичної науки, предметом якої є: норми цивільного права; цивільні правовідносини як юридична форма відповідних суспільних відносин, що регулюються цивільним законодавством; юридичні факти; судова, судово-господарська і адміністративна практика застосування цивільно-правових норм [28, с. 363; 8, с. 777].

Автори спеціальних досліджень відповідної проблематики, зазвичай, визначають науку цивільного права або цивілістику як галузь юридичної науки, яка вивчає приватні права, становлення й зміст цивільно-правових норм і закріплених ними інститутів та конструкцій, правила і практику тлумачення і застосування цих норм з метою виявлення перспектив і тенденцій розвитку інститутів цивільного права [7, с. 101].

Запропоноване визначення здається, в цілому, достатньо вдалим, однак, разом із тим, дещо переобтяженим акцентами на «норма-

тивістській», «інституціональній» складовій цивілістики, що певною мірою відволікає увагу від значення концепції, доктрини, «духу» приватного (цивільного) права.

Із врахуванням необхідності внесення зазначених коректив можна запропонувати визначення цивілістики (науки цивільного права) як сукупності знань про правове становище приватної особи, її цивільні права, засоби реалізації та захисту останніх, об'єднані у систему понять, категорій, ідей, теорій та концепцій. При цьому предметом цивілістики («науки цивільного права») можуть бути як правові феномени, категорії, інститути, проблеми тощо, котрі розглядаються у контексті цивілістичних досліджень, так і власне «наука цивільного права» [2, с. 24–26; 3, с. 51–56; 23, с. 88–96].

Разом із тим, на тлі загалом консолідованого бачення предмета цивілістики у вітчизняній юриспруденції, особливо помітними є відсутність досліджень системи науки цивільного права. Зазвичай, зазначається, що вона в цілому збігається з системою цивільного права, хоча і має певні відмінності, які впливають із змісту зазначених систем (головні із них полягають у виокремленні таких елементів науки цивільного права, як вчення про предмет, метод, функції та систему цивільного права і загального вчення про цивільні правовідносини) [25, с. 25].

Втім, існують й інші концептуальні підходи у цій галузі. Зокрема, сутність підходу, фундатором якого можна вважати Г. Ф. Шершеневича [27], визначається прагненням сформулювати уяву про предмет та розвиток науки цивільного права за допомогою характеристики особистості знаних цивілістів у контексті опису їхніх основних праць [26, с. 47–48] або характеристики праць цивілістів у контексті життєпису їхніх авторів [10, с. 102–120]. Він може бути названим «персоналістським» або «персоналістсько-бібліографічним» підходом).

Разом із тим для деяких праць є характерним прагнення дослідників проаналізувати характерні напрямки досліджень та здобутки окремих цивілістичних шкіл [9; 12; 22]. Такий підхід можна назвати «класифікаційним» або ж «персоналістсько-класифікаційним».

Третій підхід полягає в акцентуванні уваги на виокремленні та висвітленні основних періодів або етапів розвитку цивілістики взагалі, цивілістики окремої країни, регіону тощо. Його можна назвати «хронологічним» підходом. Найчастіше він застосовується для характеристики цивілістики певної країни, що дозволяє показати динаміку розвитку в ній цивілістичної думки [24, с. 25–28]. При цьому всередині згадуваного поділу на етапи (періоди) можлива більш складна систематизація матеріалу, що дозволяє згрупувати здобутки цивілістів за концептуальними підходами, предметом дослідження тощо. Найвищим досягненням використання такого підходу у галузі досліджень, що стосуються й української цивілістики, є ґрунтовна праця О. С. Йоффе, присвячена розвитку цивілістичної думки в СРСР [4]. Є і вдалі приклади застосування хро-

нологічного підходу при дослідженні потужних шкіл цивілістики окремого міста [5; 11; 12].

При певних відмінностях у характері, предметі та методах дослідження згадані підходи об'єднує та обставина, що основним предметом аналізу слугує цивілістика, наука цивільного права як така. Разом із тим варто зауважити, що тут йдеться про вивчення не цивільного права, а науки цивільного права. Іншими словами, маємо справу не з цивілістикою, а «наукознавством у галузі цивілістики» або «цивілістичним наукознавством». Хоча останнє і має безпосереднє відношення до цивілістики, але являє собою лише частину предмета останньої.

Враховуючи цю обставину, варто торкнутися течії у юриспруденції, яка полягає в тому, що предметом досліджень визначається не власне наука цивільного права, а феномен цивільного (права) в цілому, у всіх його проявах, що вивчаються наукою цивільного права.

При зазначеному «предметному» критерії визначення системи (структури) цивілістики доцільним є виокремлення таких складових її частин, як методологія цивільного (приватного) права, догма цивільного (приватного) права, історія цивільного (приватного) права, порівняльна цивілістика. (Разом із тим слід зазначити, що багато хто з вітчизняних науковців акцентує увагу на значенні методології науки цивільного права лише як сукупності методів наукового дослідження у цій галузі [7, с. 104–111], що дещо звужує, як здається, поняття цивілістики).

Методологія цивілістики займається на рівні найвищої наукової абстракції аналізом суто теоретичних положень, таких як характеристика поняття та сутності приватного права; основи визначення становища приватної особи у суспільстві; визначення засад її взаємин з іншими приватними особами, державою, іншими соціально-публічними утвореннями та їхніми фігурантами; захист прав приватної особи тощо, які є наріжним каменем у загальному предметі цивілістики. Разом із тим отримані результати слугують основою дослідження практики виникнення і трансформацій цивільних відносин, аналізу змісту та сутності норм цивільного законодавства і вироблення рекомендацій стосовно застосування останнього, визначення напрямків та перспектив його вдосконалення тощо.

«Догма цивільного права» — це частина цивілістики, що вивчає характер, особливості і зміст норм певної системи цивільного права; структуру, зміст і форми цивільного законодавства; тлумачить його; вивчає й аналізує практику застосування цивільно-правових норм із метою визначення їхньої ефективності. Предметом даного розділу цивілістики є, насамперед, чинне цивільне законодавство і практика його застосування. Варто зазначити, що термін «догма цивілістики» виглядає наразі не дуже коректним, оскільки суперечить сучасному розумінню цивільного права як права приватного, основою якого є не лише так зване позитивне право, а й природно-правова доктрина, домовленості сторін, звичаї та низка інших специфічних форм регулювання цивільних відносин. З цих

міркувань більш виправданим виглядає, скажімо, така назва відповідної частини науки цивільного права, як «практична цивілістика».

Історія цивільного (приватного) права — частина цивілістики, що вивчає розвиток цивільного (приватного) права як у цілому, так і окремих його інститутів. Вона може бути також названа «історична цивілістика». При цьому предметом дослідження може бути приватне право як наднаціональна система, окремі традиції приватного права, національні системи цивільного права, взяті в їхньому історичному розвитку, а також розвиток самої цивілістики, як науки цивільного права.

Органічною частиною науки цивільного права є «порівняльна цивілістика» чи порівняльне цивільне право, що має метою визначення загального й особливого в різних системах приватного (цивільного) права, можливість рецепції, акультурації, імплементації концепцій, основ цивільного права, окремих правових рішень чи їхньої сукупності. Її завданням є вивчення різних систем приватного права, як елементів відповідної культури, а також національних систем цивільного права і цивілістичних інститутів, взятих в їх розвитку.

Отже, цивілістика, як наука про приватне (цивільне) право, є сукупністю систематизованих знань, теорій, підходів, поглядів на приватне (цивільне) право, як таке. Складовими частинами цивілістики є: 1) теоретична цивілістика (методологія цивільного права); 2) практична цивілістика («догма» цивільного права); 3) історична цивілістика; 4) порівняльна цивілістика.

Із врахуванням викладеного «цивілістична школа» може розцінюватися та бути охарактеризована у подвійному значенні: широкому та вузькому.

У широкому сенсі «цивілістичну школу» — можна визначити як сукупність наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у галузі цивілістики, що реалізується шляхом отримання наукових результатів на певних, властивих саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших аналогічних шкіл.

При такому підході критерії об'єднання науковців в одну цивілістичну школу можуть бути різноманітними: країна, місцевість, місто, вищий навчальний (науково-дослідний) заклад, особистість керівника, особисті взаємини (симпатії чи антипатії) тощо. Аналіз діяльності цивілістичної школи у такому випадку може провадитися з наступною деталізацією її діяльності за допомогою «персоналістського» чи «хронологічного» підходів.

Однак можливим є і дослідження особливостей «цивілістичної школи», взятої у її вузькому значенні — як сукупності наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у галузі цивілістики, що реалізується шляхом дослідження проблем у певному розділі цивільного (приватного) права.

При цьому визначальним стає «предметний» критерій, який дозволяє визначити «точку» прикладення наукових зусиль (наукового потенціалу)

для вирішення наукових завдань у галузі цивілістики (до того ж у тому чи іншому її розділі). Таким чином, поняття «школа» має не лише суб'єктивний об'єднуючий момент, але набуває й підстави для об'єднання за об'єктивним критерієм (предмет досліджень у межах цивілістики).

Розглядаючи під таким кутом зору наукові розвідки, проведені цивілістами ОНЮА за останні п'ять років, можна зробити висновок, що вони проводилися, головним чином, у галузі теорії (методології) цивільного права, практичної цивілістики («догми» цивільного права) та історичної цивілістики. Саме у цих сферах цивілістики викладачами кафедри цивільного права ОНЮА, її аспірантами та здобувачами найбільш активно проводилися наукові дослідження і були отримані найбільш суттєві результати, на яких варто зупинитися далі. (Дати повну характеристику наукового доробку усіх викладачів та аспірантів кафедри не дозволяє обсяг цієї статті. Тому предметом розгляду далі будуть лише ті наукові результати, котрі найбільш яскраво репрезентують творчі здобутки у відповідній сфері).

У галузі теорії (методології) цивільного права найбільш важливою і плідною була розробка проблем визначення сутності та характерних властивостей основних категорій цивільного (приватного) права: цивільного права як такого; цивілістики як науки про цивільне право; предмета та методу цивільного права; принципів (засад) цивільного права; його функцій; цивільних правовідносин та їх видів тощо.

Зокрема, у працях Є. О. Харитонова обстоювалася наукова позиція, згідно з якою цивільне право слід розглядати як прояв більш загальної категорії «приватне право», котра втілюється у положеннях цивільного права на національному рівні. При цьому приватне право пропонується визначити як сукупність юридичної доктрини, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремих осіб, які не є фігурантами держави, не знаходяться у відносинах влади — підпорядкування стосовно одне одного, рівноправно і вільно встановлюють собі права і обов'язки у відносинах, що виникають з їх ініціативи [15, с. 23—24], а цивільне право — як сукупність концепції, ідей та правових норм, що встановлюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін, підстави придбання та порядок реалізації і захисту прав і обов'язків фізичними та юридичними особами, а також іншими соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти цивільних відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів [16, с. 29].

При цьому зверталася увага на ту обставину, що хибним було б ототожнювати приватне право з цивільним, а публічне — з адміністративним. Натомість має йтися про те, що у цивільному праві, головним чином, проявляються засади, правила та норми приватного права, а у праві адміністративному — проявляються засади та норми публічного права. Оскільки у цивільному праві проявляються засади як приватного, так і публічного права, необхідне відмежування його від інших галузей

національного права. Критеріями такого розмежування обрано було предмет та метод регулювання, принципи, на яких регулювання цивільних відносин ґрунтується, та функції, котрі цивільне право виконує.

Предметом регулювання ЦК є особисті немайнові та майнові відносини (ст. 1 ЦК). Проте, самостійним критерієм визначення останнього, як галузі, слугувати вони не можуть, оскільки, як випливає зі ст. ст. 1 та 9 ЦК, одні й ті самі відносини можуть регулюватися різними галузями права.

У зв'язку з цим досліджувався й більш надійний критерій розмежування — метод правового регулювання. При цьому зазначалося, що для методу цивільно-правового регулювання у більшості випадків властивою є відсутність категоричних приписів учасникам цивільних відносин діяти певним чином, внаслідок чого він отримав назву «диспозитивного», як такий, що відображує засади диспозитивності в правовому регулюванні, на відміну від методу імперативного — властивого праву публічному. Разом з тим, оскільки цивільно-правовий метод містить також елементи обов'язкового (імперативного) припису, стверджувалося, що до нього входять як правонаділяючий елемент, так і елемент імперативний. Разом із тим підкреслювалося, що від використання імперативного методу правового регулювання відносини, що виникають у зв'язку із заподіянням шкоди, із цивільних не перетворюються на адміністративні, а має йтися лише про те, що метод цивільно-правового регулювання охоплює як уповноважувальні, диспозитивні (у регулятивних цивільних відносинах), так і імперативні засоби впливу на учасників цивільних відносин, маючи, однак, при цьому підґрунтям засади юридичної рівності сторін, справедливості, добросовісності і розумності [21].

Визнання складної структури методу правового регулювання привело до висновку, що метод правового регулювання не можна вважати достатнім критерієм розмежування цивільного права з іншими галузями права, що, у свою чергу, зумовило необхідність аналізу як такого критерію функцій цивільного права, тобто головних напрямів його впливу на цивільні відносини з метою впорядкування останніх.

У процесі дослідження функцій цивільного права було звернуто увагу на доцільність розрізнення таких функцій, що є спільними для права взагалі, і таких, що є специфічними саме для цієї галузі. Загальноправовими функціями, що проявляються на цивілістичному рівні, було визначено: інформаційно-орієнтаційну; виховну (превентивну); регулятивну та захисну функції. При цьому підкреслювалося, що, хоча вказані функції властиві кожній галузі права, але набувають специфічних властивостей за рахунок предмета (сфера цивільних відносин) та методу правового регулювання. Разом із тим зверталася увага на те, що цивільне право виконує специфічні, тільки йому властиві функції, котрі є передумовою, проявом і результатом застосування цивільно-правового методу регулювання. Такими специфічними функціями цивільного права є: 1) уповноважувальна функція, яка полягає у тому, що цивільне право

створює нормативну базу передумови для саморегулювання у сфері приватного права, визначає засади внутрішнього регулювання за допомогою угоди сторін цивільних відносин; 2) компенсаційна функція, яка забезпечує можливість відновлення порушеного цивільного права та інтересу на еквівалентній основі.

Грунтовні дослідження з погляду впливу традицій та новацій на розвиток розуміння такої важливої категорії цивільного права, як його принципи (засади), були виконані Н. Ю. Голубевою. Зазначаючи, що значення правових, зокрема галузевих, принципів полягає в тому, що вони відображають сутність змісту, соціальну спрямованість і головні галузеві особливості правового регулювання, а тому мають враховуватися при виявленні прогалин в законодавстві і застосуванні правових норм за аналогією, вона визначає принципи або ж засади цивільного права як фундаментальні ідеї, згідно з якими здійснюється регулювання відносин, що становлять предмет цивільного права. У кожній з таких засад проявляються бачення сутності даних відносин, висувуються ті чи інші вимоги до практичного забезпечення правового становища приватної особи.

Підкреслюючи актуальність проблеми визначення співвідношення понять «основні засади цивільного законодавства» та «принципи цивільного права», авторка звертає увагу на те, що принципи цивільного права та загальні засади цивільного законодавства однакові в тому, що є основними засадами, які проходять через все цивільне право, зумовлюючи зміст кожного з його інститутів і його норм. Вони є основами, базою таких важливих суспільних відносин, як майнові і особисті немайнові відносини. В цьому значенні принципи цивільного права закріплюють приватноправовий характер цивільних відносин і є орієнтирами при ухваленні правових рішень. Різниця між ними полягає в тому, що невід'ємною ознакою загальних засад законодавства є точне формулювання і нормативне закріплення в чинному законодавстві. До того ж вони можуть застосовуватися безпосередньо як норми-принципи, що не властиве принципам цивільного права. У зв'язку з цим принципово важливим є висновок, що закріплення загальних принципів цивільного законодавства у ЦК України свідчить перш за все про підтвердження законодавцем «першоджерела» цивільного законодавства, яким виступає природне право. Воно складається з норм і принципів, що визначають поведінку людей в суспільстві незалежно від позитивного права. Перераховані в ст. 3 ЦК принципи за своєю природою є розпорядженнями природного права. Їх природно-правовий характер не втрачається і у разі їх оформлення в позитивному праві.

Варто зазначити, що поряд із комплексним дослідженням категорії принципів (засад) цивільного права та цивільного законодавства здійснювалися дослідження й окремих принципів, зокрема принципу справедливості у зобов'язальних правовідносинах, котрий розглядався у контексті розвитку відповідної категорії від традицій часів римського права до новацій сучасного цивільного права України [1].

Логічною складовою досліджень базових понять у галузі методології цивільного права були розвідки цивільних правовідносин, що здійснювалися на загальнотеоретичному, галузево-теоретичному та галузево-конкретному рівнях. У процесі зазначених досліджень було зроблено висновок, що вони, як результат реалізації норм цивільного законодавства, можуть існувати на конкретно-галузевому, цивілістичному рівні у вигляді регулятивних, охоронних та організаційних цивільних правовідносин. На такому методологічному підґрунті були глибоко проаналізовані різні групи відповідних цивільних правовідносин [20].

У галузі дослідження проблем практичної цивілістики («догми» цивільного права) найбільш помітних результатів досягла Т. С. Ківалова, яка вперше у вітчизняній юриспруденції провела комплексне дослідження категорії зобов'язань відшкодування шкоди. Результати її дослідження знайшли втілення у низці статей, монографії та докторській дисертації [6]. Розглядаючи «компенсаційні» зобов'язання під різними кутами зору, Т. С. Ківалова сформулювала низку авторських положень щодо характеристики системи зобов'язань з виокремленням декількох рівнів останніх, а також зобов'язань відшкодування шкоди у цій системі. У межах проведеного дослідження, зокрема, було обґрунтовано висновок, що сучасний концептуальний підхід до визначення сутності та властивостей зобов'язань відшкодування шкоди полягає в розумінні їх як правового інституту та як відповідних недоговірних правовідносин, які виникають внаслідок завдання шкоди, де кредитор має право вимагати від боржника відшкодування завданої шкоди у повному обсязі; доведено, що особливостями регулювання відносин відшкодування шкоди є наявність у методі правового регулювання відчутного імперативного елемента, внаслідок чого загальні засади цивільного законодавства і зобов'язального права можуть застосовуватися до відшкодування недоговірної шкоди лише у тих випадках, коли це не суперечить сутності охоронних цивільних правовідносин, тощо. На підставі авторського бачення сутності правовідносин відшкодування шкоди, як передбачених нормами цивільного законодавства цивільних охоронних правовідносин, що виникають внаслідок завдання шкоди суб'єкту цивільних прав і виражаються у праві потерпілого на відшкодування завданої йому шкоди, та обов'язку особи, яка завдала шкоду, або суб'єкта, вказаного у законі, відшкодувати завдану шкоду, була обґрунтована доцільність удосконалення термінології та змісту норм глави 82 ЦК України.

У руслі зазначеного потужного напрямку наукових досліджень викладачами, аспірантами та здобувачами кафедри були проведені розвідки проблем відшкодування шкоди, завданої спеціальними суб'єктами або спеціальним суб'єктам, спеціальним об'єктам, в особливій сфері діяльності, за особливих умов тощо. Досліджувалися також компенсаційні зобов'язання, суміжні із зобов'язаннями відшкодування шкоди, передбаченими главою 82 ЦК України: зобов'язання, що виникають внаслідок рятуння життя та здоров'я фізичних осіб, майна фізичних або юридич-

них осіб, зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози завдання шкоди, а також зобов'язання, що виникають внаслідок придбання, збереження майна без достатніх правових підстав.

Крім того, у галузі практичної цивілістики («догми» цивільного права) провадилися дослідження традицій та інноваційних напрямків вдосконалення законодавства, що визначає правовий статус суб'єктів цивільних відносин, зокрема, забезпечує реалізацію цивільних прав останніх, їх захист тощо. Тут предметом наукових розвідок, передусім, були проблеми цивільної правосуб'єктності та її реалізації стосовно як фізичних, так і юридичних осіб. Досліджувалися також проблеми укладення та реалізації договорів, наслідки визнання їх недійсними тощо.

Слід також зазначити формування окремих напрямків дослідження проблем практичної цивілістики («догми» цивільного права) з погляду наявності у них традиційного підґрунтя та інноваційних елементів, які стосувалися права власності, інших прав на речі, а також цивільно-правових аспектів реалізації права на житло, стосовно яких викладачами кафедри було захищено кілька кандидатських дисертацій.

У галузі історичної цивілістики помітне місце займали дослідження проблем формування та розвитку традиції цивільного права в Україні як базового поняття цивілістики, як галузі права та як галузі законодавства. При цьому методологічний імператив наукових розвідок у цій галузі знаходив відображення у розгляді сучасного цивільного права України як такого, що є синтезом західної та східної європейських традицій права. У контексті зазначеного дослідження було обґрунтоване розуміння категорії «традиція права» як правових цінностей, категорій, інститутів, норм, котрі протягом століть свідомо передаються від покоління до покоління, а також розуміння сутності конструкції «Схід — Захід» як такої, що полягає у виокремленні двох магістральних шляхів соціоісторичного розвитку людства взагалі та Європейської спільноти, зокрема [19].

Дещо менше за обсягом, але також важливе місце у структурі дослідження традицій та новацій в галузі цивільного права займали наукові розвідки, присвячені проблемам порівняльної цивілістики. У працях викладачів та аспірантів кафедри, присвячених цим питанням, цивільне право України розглядається як таке, що ґрунтується на загальноєвропейських традиціях приватного права, відображаючи вплив (у більшості випадків — латентний) римського приватного права [18] та сучасних європейських систем цивільного права, що дозволяє характеризувати його як таке, що тяжіє до центральноєвропейської родини приватного права з переважанням елементів західної традиції права у регулюванні речових та зобов'язальних відносин і східної традиції — у регулюванні сімейних та спадкових відносин [13; 17].

Підбиваючи підсумки викладеному вище, можна зробити загальний висновок, що в Одеській національній юридичній академії (тепер — Національний університет «Одеська юридична академія») у межах до-

слідження проблем традицій та новацій в цивільному праві України продовжує розвиватися оригінальна школа цивілістики, наукові здобутки якої ґрунтуються на результатах наукових досліджень школи рецепції римського права ОНЮА [14; 22] і є інноваційним внеском в традиції цивілістики у цій галузі.

Л і т е р а т у р а

1. Бабич І. Г. Принцип справедливості у римському праві та у сучасному зобов'язальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / *І. Г. Бабич*. — О., 2006. — 21 с.
2. Вільнянський С. І. Радянське цивільне право : навч. посіб. Ч. 1 / *С. І. Вільнянський*. — Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1966.
3. Гражданское право Украины. В 2 ч. Ч. 1 / под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко, — Х. : Ун-т внутр. дел : Основа, 1996.
4. Иоффе О. С. Развитие цивилистической мысли в СССР / *О. С. Иоффе*. — Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1975-1978. — Ч. I. — 1975. — 160 с ; Ч. II. — 1978. — 178 с.
5. Київська школа цивілістики : до 175-річчя Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 1834–2009 / за ред. Р. А. Майданчика. — К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2009. — 334 с.
6. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / *Т. С. Ківалова*. — О., 2008. — 40 с.
7. Майданик Р. Наука цивільного права України: поняття, предмет, методологія / *Р. Майданик* // Про українське право : Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / за ред. І. Безклубого. — К. : Грамота, 2009. — Чис. IV.
8. Новий тлумачний словник української мови. У 4 т. Т. 4 / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. — К. : Аконіт, 1998.
9. Підпригора О. Цивілістична наука в Київському університеті ім. Тараса Шевченка / *О. Підпригора* // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2. — С. 107–123.
10. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник / *З. Ромовська*. — К. : Атіка, 2005.
11. Страницы Харьковской цивилистики : в 3 ч. / под общ. ред. И. В. Венедиктовой и С. Н. Бервено. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. — 216 с. — Ч. 1. История развития кафедры гражданско-правовых дисциплин ХНУ имени В. Н. Каразина ; Ч. 2. Лучшие работы кафедры гражданско-правовых дисциплин за 2009/2010 учебный год.
12. Страницы Харьковской цивилистики. В 3 ч. Ч. 3. Доктора Харьковской юридической школы / сост.: С. Н. Бервено, И. В. Венедиктова, Е. А. Греков [и др.]; под общ. ред. И. В. Венедиктовой и С. Н. Бервено. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. — 360 с.
13. Харитонов Е. О. Современное право Украины: между рецепцией римского и византийского права / *Е. О. Харитонов, Е. И. Харитонova* // X коллоквиум романистов Центральной и Восточной Европы и Азии. Душанбе, 19–21 окт. 2005 г. — Душанбе : Тадж. гос. нац. ун-т, 2007. — С. 82–86.
14. Харитонов Є. О. Вивчення рецепції римського права в ОНЮА: десять років дослідження / *Є. О. Харитонов, О. О. Кулініч* // Юридичний вісник. — 2007. — № 4. — С. 102–108.
15. Харитонов Є. О. Вступ до цивільного права України : навч. посіб. / *Є. О. Харитонов*. — К. : Істина, 2006.

16. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) : монографія / Є. О. Харитонов. — О. : Фенікс, 2008.
17. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. — Вид. 2-ге, допов. — Х. : Одиссей, 2006. — 624 с.
18. Харитонов Є. О. Рецепція римського права у сучасному цивільному праві України / Є. О. Харитонов // Римське право та правова культура Європи. — Люблін : Вид-во Люблін. католицького ун-ту, 2008. — С. 77–86.
19. Харитонов Є. О. Формування сучасного цивільного права України: вплив західної та східної традиції права / Є. О. Харитонов // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. — Х. : Право, 2008. — Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. — С. 79–121.
20. Харитонов Є. О. Цивільні правовідносини : навч. посіб. / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. — К. : Істина, 2008. — 304 с.
21. Харитонов Є. О. Цивільно-правовий метод: зміна парадигми / Є. О. Харитонов // Часопис цивілістики. — 2006. — Вип. 3. — С. 16–20.
22. Харитонов Є. О. Школа рецепції римського права в Одеській національній юридичній академії / Є. О. Харитонов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. — О., 2002. — Т. 1. — С. 44–67.
23. Цивільне право України : курс лекцій. У 6 т. Т. 1, кн. 1 / за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. — Х. : Еспада, 2004.
24. Цивільне право України : навч. посіб. / за ред. Р. О. Стефанчука. — К. : Наук. думка : Прецедент, 2004.
25. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. Кн. 1 / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт [та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 1999.
26. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. Кн. 1 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 2002.
27. Шершеневич Г. Ф. Наука гражданского права в России / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Статут, 2003. — 250 с.
28. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2004.

А н о т а ц і я

Харитонов Є. О. Школа цивілістики в ОНЮА — НУ ОЮА: традиції та новації. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню питань формування та розвитку школи цивілістики в ОНЮА — НУ ОЮА. Окрема увага приділяється визначенню терміно-понять «цивілістика», «традиції», «новації». Визначається поняття «цивілістична школа», яке розглядається у широкому та вузькому значенні. Зазначається, що «цивілістична школа» у її вузькому значенні є сукупністю наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у галузі цивілістики, що реалізується шляхом дослідження проблем у певному розділі цивільного (приватного) права. З урахуванням наведеного висновку, у статті наведено огляд діяльності викладачів кафедри цивільного права ОНЮА, її аспірантів та здобувачів у межах дослідження проблем традицій та новацій в цивільному праві України, яка формує оригінальну школу цивілістики ОНЮА — НУ ОЮА.

Ключові слова: цивілістика, традиції, новації, цивілістична школа, галузь.

А н н о т а ц и я

Харитонов Е. О. Школа цивілістики в ОНЮА — НУ ОЮА: традиції і новачки.
— Стаття.

Стаття посвячена дослідженню питань формування і розвитку школи цивілістики в ОНЮА — НУ ОЮА. Особливу увагу приділяється терміно-поняттям «цивілістика», «традиції», «новачки». Визначається поняття «цивілістическа школа», яке розглядається в широкому і вузькому значенні. Відзначається, що «цивілістическа школа» в її вузькому значенні є сукупністю наукового потенціалу (правоведів, особистостей) в галузі цивілістики, що є шляхом дослідження проблеми в окремому розділі громадянського (особного) права. З урахування зробленого висновку, в статті розглядається діяльність викладачів кафедри громадянського права ОНЮА, її аспірантів і соискателів в межах дослідження проблем традицій і новачки в громадянському праві України, яка формує оригінальну школу цивілістики ОНЮА — НУ ОЮА.

Ключові слова: цивілістика, традиції, новачки, цивілістическа школа, галузь.

S u m m a r y

Kharitonov E. O. Civil law school in ONLA — NU OLA: traditions and novations. — Article.

The article is devoted to researching the questions of formation and development of civil law school in ONLA — NU OLA. Certain attention is paid to defining the terms and definitions «civil law», «traditions», «novations». The concept of «civil law school» is being defined in its broad and narrow sense. It is noted that «civil law school» in its and narrow sense is a complex of the scientific potential (of lawyers, personalities) in the sphere of civil law, which is being implemented by studying the issues of a particular section of the civil (private) law. With regard to the above conclusion the article provides the review of the work of ONLA civil law department lecturers, its graduate students and applicants within the study of traditions and novations in civil law of Ukraine, which forms the original school of civil law of ONLA — NU OLA.

Keywords: civil law, tradition, innovation, civil school, sector.